

Крштеница Илирика

Драган Пејровић

У књизи *Хроника великопольска* која је писана крајем 13. века, стоји написано:

„Јер записано је у древним књигама да је Панонија мајка и колевка свих Словена. Заправо на грчком и словенском пан означава 'онога ко држи све'. И тако пан у Славонији значи 'велики

господар' (...) Сви господари назову се пановима (...) И за ове Панонце названи по пану кажу да вуку порекло од Јана, унука Јафета (...) И тако од ових Панонаца тројица је браће – синова Пана, господара Панонаца, рођено: прворођени Лех, други Рус и трећи Чех“ (1).

У црвеном оквиру:
Растислављев
потпис на
Чедадском
четворојеванђељу

Свети Кирил равноапостолни, брат Св. Методија, у свом делу *Позив (ѿријласије)* обраћа се свим Словенима, ово се односило вероватно и на Србе; дело је сачувано у дванаестерцу, у којем кори Словене што не користе писмо, јер туђим језиком слушају слово (2).

Словени су имали своје писмо пре свете браће, али њиховим радом Божанствена Литургија први пут се служи на њиховом матерњем језику, а писмо које су они створили, користећи раније постојеће писмо, омогућиће Словенима да се одупру свим тада постојећим опасностима губљења идентитета, а њих је био велики број.

Православни хришћани су се вековима чували од отрова јереси. Свој подвиг, живот и држање, по речима Св. Игњатија Брајчанинова, везивали су за Предање Цркве. Поред *Правила свештих апостола*, дела древних Отаца и учитеља Цркве, древних Литургија, Символа вере помесних Цркава из старине, древно Свештено Предање налазимо и у актима који се везују за хришћанске мученике. Ова житија су претходно испитивана од стране надлежног епископа, а читана су на хришћанским сабрањима под надзором старешина цркава (3).

Различите историјске околности утицале су да поједина предања, као што су на пример житија о страдању светих мученика из ранијих времена, буду у вртлогу времена заборављена, а некад намерно искривљена из политичких и религиозних разлога. Међутим, Бог не дозвољава да се име оних који су пострадали за Њега заборави.

Током прогона 304. године, на територије Доње Паноније и Горње Мезије страдао је велики број хришћана. Сматра се да је у Сирмијуму тада страдало око 200 ранохришћанских мученика, чија су имена делимично позната. Међу њима су поред познатих сирмијумских мученика, Еп. Иринеја, ђакон Димитрија, четворице овенчаних, Св. мученика Синерота и шест сингидунумских мученика који су делом пострадали у Сирмијуму, а делом у Цибали. Њихова имена су Св. свештенослужитељ Монтан, његова жена Максима, чтец Ермоген, који је благодатно Божјом чинио велика чуда приликом страдања, Св. ђакон Фортунат и Света браћа близанци Донат и Венуст.

Одмах после страдања они бивају препознати као светитељи и њихове мошти постају предмет поштовања. Упади различитих варварских племена на територију Доње Паноније – крајем 4. века Западни Готи, у 5. веку Хуни и Источни Готи, а крајем 6. века Авари који су оставили пустош за собом – условили су премештање моштију ових светитеља на запад. Мошти сингидунумских мученика бивају пренесене: Св. чтеца Ермогена и ђакон Фортуната у Аквилеју (слов. Оглеј), касније делом у Градо и Удине; Св. браће ђакон Доната и Венуста, Св. свештенослужитеља Ромула и Св. ђакон Силвана сирмијумских у Чивидале дел Фриул (слов. Чедад), данашње

предграђе Удина; у Конкоридију (околина Венеције), Св. Секундијана Сирмијумског, већ поменутог Св. Доната и Св. Ромула; мошти Св. Монтана и Максима премештене су у катакомбу Св. Прискиле у Риму. На крају, део њихових моштију налазимо и у Милану. У литератури често се помиње 408. година као година преноса моштију, али прецизни подаци који потврђују ту годину не постоје.

Евидентно је да је њихово поштовање и после премештања било изузетно јако, а по свој прилици дошло је и до његовог ширења. Ово нарочито важи за поштовање Св. чтеца Ермогена и ђакон Фортуната.

Аквилеја је била познати ранохришћански центар који се налазио на раскрсници путева. Спојен са каналима који су га повезивали са морем, овај град је био како трговачко, политичко, тако и духовно средиште овог дела данашње северне Италије. Позната је Аквилејска патријаршија која је настала 568. године. Од Аквилеје до Сингидунума водио је римски пут дужине 335 римских миља, односно 530 км. Сматра се да је из Аквилеје вршена христјанизација доброг дела централне Европе, самим тим и поштовање Св. Ермогена и Фортуната, као заштитника овога града, преноси се на територију данашње Словеније, Истре односно Хрватске, северне и северозападне Италије и данашње Јужне Аустрије.

Један од најбољих доказа поштовања ових сингидунумских мученика на територији тадашњег Илирика су остаци гробљанског Храма Св. Ермогена у Самагхеру (вероватно у дијалекту изговорено име Св. Ермогена), покрај села Штињан, на неких 10 километара од Пуле. Сазидана око 500. године, грађена је као триконхоса, тролисна црква (4). Поштовање Св. Ермогена везује се и за место Водњан, опет у околини Пуле, где је недавно откривен део можда његових моштију са деловима моштију још неких ранохришћанских мученика, али ово би требало накнадно да се провери.

Још један пример поштовања св. Ермогена јесте археолошки локалитет Могорјело крај Чапљине. Овај археолошки локалитет први пут је истраживан од стране Аустријанаца између 1899 и 1904. године и сматра се да се ради о *villa rustica fructuaria* – односно пољопривредном добру, које је у суштини представљало војни логор, који је требао да брани одређене саобраћајнице у сливу реке Неретве. Према мишљењу хрватског археолога Радомира Додига, овај комплекс потиче из првог века, с тиме што је после одређених страдања обнављан, те се помињу две цркве. Сам назив места везује се за име Светог Ермогена Сингидунумског које, према Додигу, свој промењени облик има у имену Св. Могора (словеначки Св. Мохор). Једна од две цркве које су биле сазидане током 5. века највероватније је била посвећена Св. Ермогену (5). На територији данашње Словеније поштовање ових светих никада није замрло. По свему судећи, они су тамо врло познати светитељи.

Током друге половине 6. века на територију данашње Аквилеје продира западногерманско племе Лангобарди 568. године, а 774. године Германи са франачким краљем Карлом Великим на челу. Индикативно је да највероватније у том периоду настаје апокрифно житије Св. Ермогена и Фортуната, у којем се Св. Ермоген и Фортунат премештају временски у први век. Према овоме измишљеном житију, у којем се он зове Хермагора, њега Св. апостол Марко производи у првог епископа града Аквилеје, а Св. Фортуната у чин ђакона. У западним научним круговима ово апокрифно житије означено је као лажно, а као разлог његовог настанка наводи се жеља да Аквилеја докаже апостолско порекло своје цркве како би добила већу слободу у односу на Рим (6). Међутим, изгледа да постоје и други разлози за писање овог измишљеног текста.

Током раног средњег века велики број германских клирика заузима истакнуте позиције у Цркви која данас припада територији северне Италије, где се налази већ поменута Аквилеја. Приметан је утицај и германског богослужбеног текста. Познато је и то да традиција поштовања ових светитеља није постојала међу Германима (7).

Према аустријском историчару Рудолфу Егери, приметна је била тенденција да се име Св. Ермогена веже за германско говорно подручје, мада, према речима Егера, ово име никако не припада германском говорном језику (8). Апокрифно житије не измешта само временски Св. Ермогена и Фортуната из 4. века у 1. век, већ и географски, везујући их за територију Аквилеје, и премештајући из Сингидунума и са територије Доње Паноније. Веома битно је да је ово лажно житије и поред доказа о његовој нетачности, данас веома присутно. Тако се нпр. сматра да је христјанизацију већ поменутог Водњана крај Пуле извршио Св. Ермоген у 1. веку, што наравно није тачно.

Све ово је, изгледа, утицало на још један значајан документ који се везује за Аквилеју, а то је Чедадско четворојеванђеље.

Према палеографској процени проф. Виктора Новака, овај историјски документ настао је крајем 6. и почетком 7. века (9). Текст овог четворојеванђеља писан је унцијалом на пергаменту. Унцијал је стил латинског писма који је коришћен од 3. до 12. века. Ово латинично писмо има везе са хришћанством, јер су најстарије Библије писане грчким унцијалом.

Назив овог четворојеванђеља се везује за град Чедад (прев. Старо Место или Чивидале дел Фриул) (10), међутим првобитно место где се оно налазило јесте Аквилеја, где је било све до 1409. године, те поред назива *Codex Cividale* четворојеванђеље носи назив *Codex Aquileiensis*. За њега се везује једно апокрифно предање да је аутор овог четворојеванђеља Св. апостол Марко.

На маргинама овог четворојеванђеља и између редова самог текста уписано је око 1.500 имена (гласа) различитих ходочасника, који су вероват-

но од 8. до 10. века походили Аквилеју и уписивали своја имена или су слали некога да упише њихова имена. На првих девет страна уписана су имена различитих словенских поклоника, из садашњих источноевропских земаља, а најчешће се радило о владарима и члановима њихових породица са територија данашње Словачке, Чешке, Словеније, Хрватске, Србије и Бугарске. Имена су уписивана каролином или такозваним франачким писмом, латинским писмом насталим у време Карла Великог, које је било у употреби од 8. века до 12. века (11). Осим словенских постоји упис и лангобардских ходочасника, одн. Германа. Постоји мишљење да је ово један од најстаријих уписа не само словенских имена, већ и јужнословенских имена.

Са територије данашње Чешке, Словачке (Мађарске, североисточне Аустрије) у 9. веку, уписана су била имена нитранског кнеза Прибина (уп. топоним: манастир Прибина глава, Шид), његовог сина блатенског кнеза Коцеља, који је владао у Доњој Панонији, великоморавског кнеза Растислава и његовог брата, касније краља Сватоплука.

Од хрватских владара помиње се упис у 9. веку кнеза Браслава, кнеза Трипимира и његовог сина Петра, кнеза Бранимира и његове жене Маруше.

Постоји записано име српског кнеза Прибислава, сина српског кнеза Мутимира, који је владао од 891 до 892. године, за кога се претпоставља да се можда уписао након што је изгубио трон у Србији и затим пребегло на територију данашње Хрватске.

Бугарски свети краљ Борис, који је на крштењу добио име Михаил, у Аквилеји је уписан са браћом Доксом и Гаврилом, женом Маријом, синовима Растом, Гаврилом, Симеоном и Јаковом, и ћерком Праксом (12).

Због писма и правописа који су били другачији од тадашњег старословенског језика, а будући да су уношење имена вршили људи који нису знали словенски језик, поменута словенска имена добијала су другачији облик тако да рад на њиховом тумачењу траје до данашњих дана. Према проф. Мати Шимунидићу, највећи проблем правили су самогласници старословенског језика јер су од 13 постојећих самогласника, италијански и германски записивачи разумели тек пет, а остале су поистовећивали са блиским или су их једноставно игнорисали. Нешто мањи проблем представљали су сугласници.

Који је разлог зашто су уписивана имена на маргинама текста и између редова текста? Постоји код западних аутора мишљење, које је изгледа прихваћено и код нас, да се са покрштавањем јужних Словена и упознавањем Библије као свете књиге формира тзв. „култ књиге“, односно да су словенски владари походили Аквилеју како би се уписали у Чедадско јеванђеље, које је наводно својом руком написао Св. апостол Марко (13).

Постоји једна занимљива историјска чињеница – да апокрифна предања о Св. теццу Ермогену и ђа-

Страдање Св. Ермогена и Фортуната, фреска из Аквилеје

кону Фортунату и о Чедадском јеванђељу настају изгледа истовремено, у истом историјском тренутку и да се везују за Св. апостола Марка. Ако у првом случају постоји временско и географско измештање светих из времена у коме су живели и са територије на којој су боравили, у случају Чедадског јеванђеља изгледа постоји жеља аутора да се у други план стави обичај и пракса како раних хришћана тако и пракса нашег времена, међу православнима, да се прили-

ком доласка на поклоњење светитељима остављају имена крштених за касније помињање у молитвама. У литератури није забележено да је међу раним хришћанима постојала пракса (као ни данас међу православнима) „култа књиге“, већ да су верујући ишли на поклоњење светитељским моштима и реликвијама везаних за свете. Овде налазимо јасну ситуацију да је поштовање светих сингидунумских мученика много раније успостављено на већ поменутих тери-

торијама, с обзиром на значај Аквилеје, односно на Чедадско четворојеванђеље јер оно настаје, сматра се, највероватније крајем 6. и почетком 7. века, значи скоро 2 односно 3 века касније.

Упис словенских имена на страницама овог текста највероватније говори о још једној изузетно битној околности, а то је да се предање о ранохришћанским сингидунумским мученицима из 4. века није изгубило, већ да се оно током векова преносило међу народима који су били везани за територију Илирика и Централне Европе, који су живели и у време светих мученика. Првих девет страница са уписаним словенским именима говори о томе (уп. једно од најстаријих племена на територији западног Илирика, које носи назив Могоровићи – преко 30 фамилија је припадало овом племену (14); уп. топоним Могорић, 30 км од Госпића, Лика (15)). Такође, упис првих имена словенских владара током 9. века, у време рада Св. браће Кирила и Методија међу Словенима, говори и о жељи словенских владара, кнеза Растислава и кнеза Коцеља, по речима о. Александра Шмемана у књизи *Историјски њуш православља*, да учврсте хришћанство на словенском језику и да ојачају своју националну независност у односу на германство, новог историјског колоса који је у то време настајао. Св. Кирило и Методије долазе код кнеза Растислава на његов позив, док кнез Коцељ (уп. топоним: место Коцељево, Мачва, западна Србија) поставља са одобрењем папе Хадријана II, Св. Методија на епископску столицу Св. апостола Андроника, апостола Паноније, који је био први епископ Сирмијума.

После смрти Св. Методија равноапостолног 885. г., из Моравске бивају протерани његови ученици, и тако у овим областима фактички престаје служење Литургије на словенском језику.

Можда један од последњих трагова поштовања поменутих светитеља међу Србима налазимо индиректно у житију Св. Стефана Слепог, где стоји:

„Због сиромаштва и немаштине, а и због блиске опасности од Турака, блажени Стефан и Ангелина пређу из Албаније у Италију, најпре на југ у Апулију, а онда на север у Фурланају (код Трста), у тамошњи град звани Београд. Овде се они настане код Стефанове сестре Катарине, која ту беше купила један замак са имањем. У околини овог града Београда живљаше словенски народ, и у цркви се обављаше Литургија на словенском језику. Праведни Стефан и Ангелина остадоше са својом децом доживотно верни Православној вери и Цркви, што нимало није било лако у она времена и у оној средини латинској и папској.

Са својом породицом Стефан живљаше у Београду (16) у скромности и оскудици, примајући понекад и милостиње са разних страна. Са благочестивом супругом својом Ангелином он се нарочито стараше да децу своју обучи животу у свакој побожности и чистоти, и у томе му милостиви Господ

помагаше. Иако беше од многих страдања и странствовања оболео, блажени Стефан не клону духом, него благодараше Богу на свему...

... После овога дође и блажена кончина светог праведника многострадалног Стефана, и он мирно предаде душу своју у руке Господа свога дана 9. октобра 1476. године. Његово свето тело би погребено у Београду, у Фурландији.“

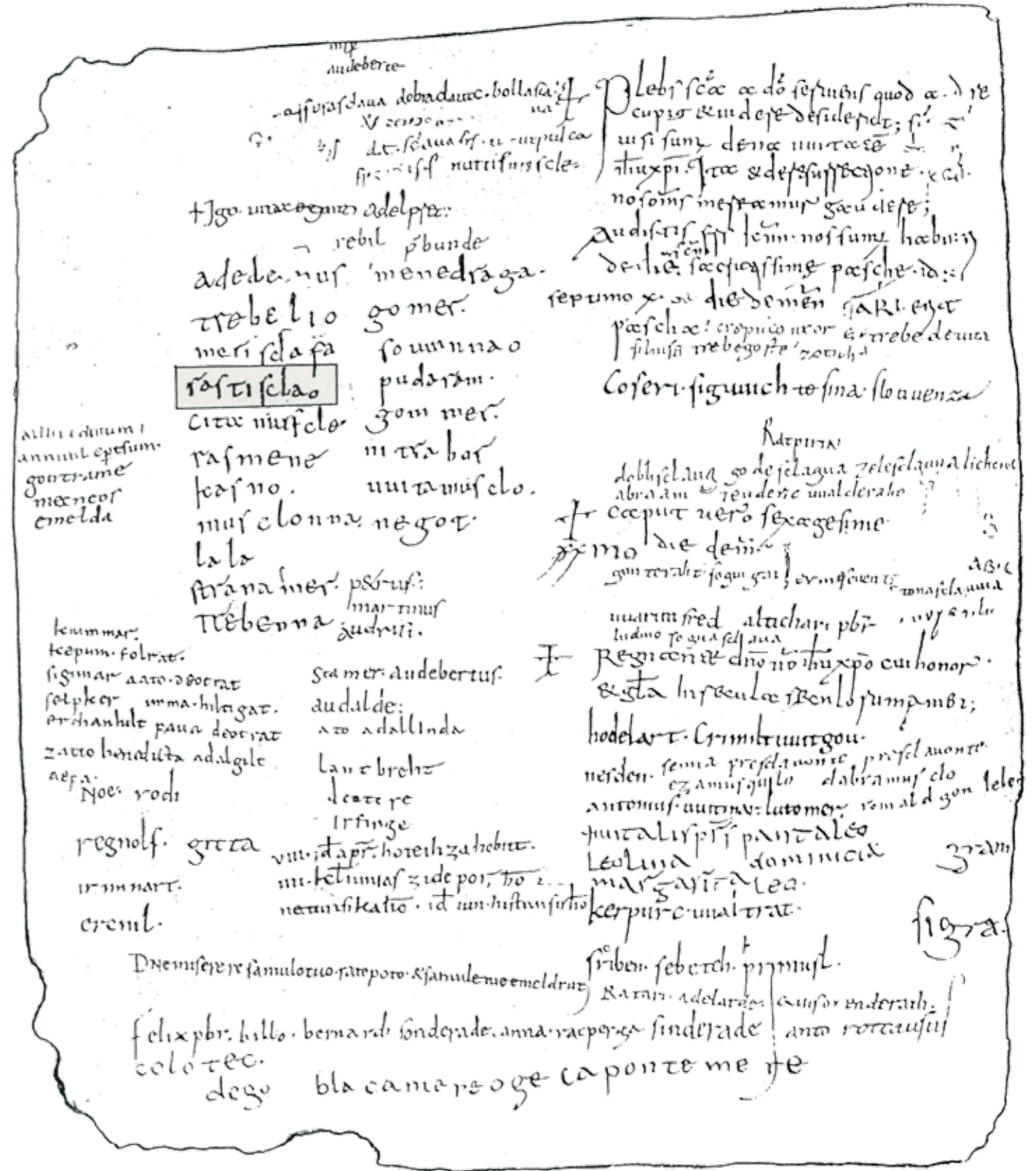
Године 1054. спушта се тешка завеса на ове територије, и не само на њих, већ и на сећање на поменуте светитеље. Док на западу њихово поштовање у форми римокатоличког обреда постоји и даље, међу православнима постоје само искре које указују на његово постојање. Та тешка завеса условила је и нестанак изворног предања међу припадницима Јужних Словена, становника ондашњег Илирка, и о њиховој крштеници у Чедадском четворојеванђељу где су први пут били уписани као крштени хришћани.

Молитвама светих сингидунумских мученика Господе Исусе Христе помилуј нас грешне.

„Ако нађеш негде нешто из дела светих Отаца а немаш хартије, запиши на одећи својој“ (Свети Атанасије Велики).

Литература:

1. Хроника Великопольска, стр. 12–14 (15 и 16 недостају), 17.
2. Проф. др Ђорђе Јанковић, *Предање и историја Цркве Срба у светлу археологије*, Хришћанска мисао, Београд 2015.
3. Протојереј Михаил Помазански, „Свето Предање“, http://predanje-ms.blogspot.rs/p/blog-page_9659.html.
4. Krešimir Regan, Branko Nadilo, „Stare crkve u okolici Pule (I.)“, *Gradevinar* 62 (2010) 5, стр. 435–447 (<http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-62-2010-05-06.PDF>).
5. Radoslav Dodig, „Mogorjelo kod Čapljine“, <http://www.metkovic.hr/narona/default.asp?izb=mogorjelo.asp>.
6. Anica Bilić, *Sveti trag cibalskih martira*, HAZU, Zagreb 2015.
7. Hana Breko Kostura, „Najstariji sakramentar srednjovjekovne Istre iz 1050. godine u kontekstu europskih liturgijskih kodeksa“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 26, 2009, стр. 1–48.
8. Rudolf Egger, *Der Heilige Hermogoras*, Klagenfurt 1948.
9. Чедадско четворојеванђеље – https://sr.wikipedia.org/sr-el/Чедадско_четворојеванђеље.
10. <http://www.termania.net/slovarji/slovar-eksonimov/8263008/cedad?query=n>.
11. *Earlier Latin Manuscripts*, Volume / Number: 3 / **285, [https://elmss.nuigalway.ie/catalogue/601/National University of Ireland, Galway/](https://elmss.nuigalway.ie/catalogue/601/National%20University%20of%20Ireland,%20Galway/).
12. Ludwig Conrad Bethmann, „Die Evangelienhandschrift zu Cividale“, *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 2 (1877), стр. 121.
13. Ђорђе Ђекић, „Значај етнологије у настави историје Срба до краја XI века“, *Историографија и савре-*

rastisclao = Растислав; графички приказ текста – Атеље Ивана Галамбоша

мено груштво, Тематски зборник радова, Ниш 2014, стр. 363–375.

14. Mate Simundić, „Značenje najstarijih slovenskih osobnih imena“, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, nova vrsta 9. (XLIV.) letnik 1973, prvi zvezek.

15. Племо Могоровићи: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41514>; место Могорић: <https://sr.wikipedia.org/sr-el/Могорић>.

16. The Village of Belgrado: http://italia.indettaglio.it/eng/friuliveneziagiulia/udine_varmo_belgrado.html. ■■